

Інституційний вимір публічних фінансів: методологічні підходи

Сидор Ірина Петрівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, індекс 46009, Україна, irunasudor@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4410-7083>

Прийнято: 18.02.2025 | Опубліковано: 28.02.2025

***Анотація.** У статті розглянуто інституційний вимір публічних фінансів, актуальність якого обумовлений пошуком новітнього методологічного інструментарію парадигми наукового пізнання публічних фінансів в умовах сучасних викликів, загроз та невизначеності, що і послужило метою даного наукового дослідження. Досягненню поставленої мети сприяли такі методи наукового дослідження, як системний аналіз, порівняння та узагальнення. Окреслено причини виникнення теорії інституціоналізму, як своєрідний виклик та акцентування уваги на ролі інститутів і інституцій у розвитку суспільства. Визначено інституційний зріз у дослідженні публічних фінансів в частині функціонування інститутів та інституцій публічної влади. Обґрунтовано зміст цих понять. Зазначено, що під інститутом доцільно розглядати стійку систему правил, норм, традицій, організацій і механізмів, які регулюють поведінку людей у певній сфері суспільного життя, а інституцією – конкретні організації або структури, які втілюють певні інститути у своїй практичній діяльності. Обґрунтовано ключові домінанти впливу на формування інституційних компонент публічних фінансів в межах інституційного виміру їх наукового*

дослідження, ними є: теорія інституціоналізму, інституційний підхід та інституційна динаміка.

Подано характеристики змістового наповнення інституційних компонент публічних фінансів у їх ієрархічній підпорядкованості, ними виступають: інституційне середовище, інституційний простір, процеси інституціоналізації, інституційна архітектоніка, інституційні система і структура, інституційна матриця, інститути та інституції. На основі інституційного підходу визначено ключові компоненти пізнання публічних фінансів та сформовано інституційну матрицю, як своєрідну модель опису інституційного механізму, певного порядку функціонування публічних фінансів, що визначає сучасний соціально-економічний і політичний розвиток суспільства, відображає стійку систему базових інститутів та інституцій, які формують спосіб організації публічного управління та публічних відносин у сфері публічних фінансів. Інституційна матриця публічних фінансів пронизана системою публічного управління, має власні принципи побудови та організаційно-правове забезпечення.

Ключові слова: публічні фінанси, інституційний підхід, інституційний вимір, інституційна матриця, інституційне середовище, інституційний простір, інституційна архітектоніка, інститути, інституції.

Institutional dimension of public finance: methodological approaches

Iryna Sydor

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine, irunasudor@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4410-7083>

Abstract. The article considers the institutional dimension of public finance, the relevance of which is due to the search for the latest methodological tools of the paradigm of scientific knowledge of public finance in the context of modern challenges,

threats and uncertainty, which served as the purpose of this research. The following methods of scientific research were used to achieve this goal: methods of system analysis, comparison and generalisation. The article outlines the reasons for the emergence of the theory of institutionalism as a kind of challenge and focus on the role of institutions and institutions in the development of society. The institutional cut in the study of public finance in terms of the functioning of institutions and public authorities is defined. The content of these concepts is substantiated. It is noted that an institution should be considered a stable system of rules, norms, traditions, organisations and mechanisms that regulate the behaviour of people in a particular sphere of public life, and an institution - specific organisations or structures that embody certain institutions in their practical activities. The key dominants of influence on the formation of institutional components of public finance within the institutional dimension of their scientific research are substantiated, namely: the theory of institutionalism, institutional approach and institutional dynamics.

The characteristics of the content of the institutional components of public finance in their hierarchical subordination are presented, namely: institutional environment, institutional space, institutionalisation processes, institutional architectonics, institutional system and structure, institutional matrix, institutions and institutions. On the basis of the institutional approach, the author identifies the key components of public finance knowledge and forms an institutional matrix as a kind of model for describing the institutional mechanism, a certain order of functioning of public finance, which determines the current socio-economic and political development of society, reflects a stable system of basic institutions and institutions that form the way of organising public administration and public relations in the field of public finance. The institutional matrix of public finance is permeated by the system of public administration, has its own principles of construction and organisational and legal support.

Keywords: *public finance, institutional approach, institutional dimension, institutional matrix, institutional environment, institutional space, institutional architectonics, institutions, institutions.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток фінансової науки супроводжується проведенням комплексу заходів та етапів наукового пошуку, пізнання фінансових явищ та процесів, серед яких вагоме місце посідає проблематика ефективного функціонування публічних фінансів. Актуальність дослідження даної проблематики викликана, з однієї сторони, необхідністю проведення трансформаційних перетворень у системі управління публічними фінансами, а з іншої – гострими потребами прикладного характеру, як реакції на сучасні виклики і загрози, які постали перед країною в умовах ведення російсько-української війни, політичного, економічного, соціального, екологічного характеру, мобілізації ресурсного потенціалу для повоєнної відбудови нашої держави, сприяння її макроекономічної стабільності та суспільному добробуту громадян. Окреслена проблематика потребує визначення концептуального базису наукових досліджень з використанням відповідного методологічного інструментарію. Адже проблематика діючої практики лежить в площині доцільності перегляду ключових теоретичних постулатів, виборі провідних принципів, методів, інструментів та важелів методологічного базису наукового дослідження. Такий підхід сприятиме зростанню якості наукових розвідок, поглибленню теоретичного обґрунтування та матиме практичну цінність отриманих результатів. Одним із найбільш дієвих методологічних підходів наукового пізнання публічних фінансів є їх інституційний вимір, окресленню параметрів якого присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічний базис наукового дослідження публічних фінансів та їх окремих складових, інституційний розвиток системи публічного управління, основи інституційного

підходу у наукових дослідженнях, діалектику взаємозв'язку між ключовими поняттями в інституційному підході дослідження публічних фінансів розкрито у працях вітчизняних вчених та практиків. Зокрема, авторським колективом (В. Дем'янишин, З. Лободіна, В. Горин та В. Дем'янишин) розглянуто теоретичні і практичні аспекти, методологічні підходи до дослідження державних фінансових ресурсів і фінансової безпеки суб'єктів господарювання у контексті реформи управління публічними фінансами, зроблено висновок про доцільність впровадження новітнього інструментарію дослідження, що відповідає сучасним підходам та технологіям публічного управління [1, с. 31-47]. Наукові доробки Н. Чуби та Ю. Радіонова [2, с. 27-32; 3, с. 24-30] стосуються сучасних тенденцій інституційного розвитку системи публічного управління в Україні та її порівняння із іншими країнами світу. Автори роблять висновок про необхідність активного використання сучасних трендів публічного управління, викликаних процесами глобалізації, інтеграції та поглибленням децентралізації суспільних відносин. О. Молодцов піднімає питання методологічного дослідження інституціональних матриць [4, с. 25-44], М. Кармазіна та О. Шурбована доводять її інноваційність та пропонують активно застосовувати для корекції реформ інституцій держави і права [12, с. 10-19]. Є. Болотіна, О. Шубіна та Г. Поченчук пропонують концептуальний підхід до визначення сутності та методології аналізу інституціональної матриці суспільства на прикладі функціонування інституту праці та на основі нелінійної методології і застосуванні синергетичних принципів аналізу [6, с. 14-21; 7, с. 25-33]. Актуальні питання ефективності функціонування інститутів та їх резильєнтність в умовах повоєнної розбудови економіки України розглядаються у наукових працях В. Хаустової, О. Решетняк, В. Зінченко, Т. Сидор [8, с. 77-90; 9, с. 60-74]. В. Горином запропоновано власний підхід до розмежування ключових понять інституціонального підходу наукового пізнання фінансового механізму суспільного добробуту, таких як «інститут» та «інституція», виокремлено їх ознаки класифікації та організаційне середовище функціонування [10, с. 57- 65].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Огляд літературних джерел окресленої проблематики дозволяє констатувати, що інституційний підхід наукового пізнання фінансових та управлінських явищ і процесів є широко розповсюдженим інструментом у системі методологічних досліджень. Проте, не викликає сумніву доцільність активізації впровадження новітніх інституційних підходів та технологій у процес наукового пізнання зважаючи на сучасні виклики у сфері функціонування інституту публічної влади та управління публічними фінансами. Актуалізація наукових підходів до дослідження інституційного виміру публічних фінансів, також, обумовлена свідомим ігноруванням методологічного інструментарію у його прикладній площині, що призводить до неефективності та дестабілізації функціонування публічних фінансів на усіх рівнях, гострій невідповідності теоретичних фінансових постулатів діючій практиці. У даній статті подано авторський підхід до прочитання інституційного виміру публічних фінансів в частині окреслення інституційного простору функціонування публічних фінансів з урахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх чинників політичного, економічного та соціального тиску на прийняття управлінських рішень, а також представлено інституційну матрицю, яка відображає сучасні контури інституційного формату організаційно-правового забезпечення у контексті формування новітньої парадигми публічних фінансів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є наукове обґрунтування методологічних засад функціонування публічних фінансів у контексті їх інституційного виміру. Досягнення окресленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити зміст теорії інституціоналізму та її провідних течій;
- розглянути інституційний підхід та його місце у методології наукового пізнання фінансової науки;

- окреслити інституційний вимір дослідження публічних фінансів шляхом визначення ключових домінант впливу на формування базових компонентів публічних фінансів;
- охарактеризувати основні інституційні компоненти дослідження публічних фінансів та їх ієрархічну побудову;
- окреслити сучасні контури інституційного формату організаційно-правового забезпечення у контексті новітньої парадигми публічних фінансів.

Виклад основного результату дослідження. Вагомим методологічним інструментом наукового пізнання публічних фінансів є інституційний підхід, сформований на основі теорії інституціоналізму. Теорія інституціоналізму розглядає економічні аспекти розвитку суспільства через призму соціальної, політичної, етичної та правової проблематики. Вона є базовою концепцією, яка пояснює вплив інститутів на поведінку суб'єктів фінансових відносин та на розвиток суспільства в цілому. Інституціоналізм, як окремий напрям наукового пізнання, виник у відповідь на класичні економічні та соціальні теорії, які, здебільшого, ігнорували роль інститутів у розвитку суспільства. Його формування наприкінці XIX – початку XX століття було зумовлене кількома ключовими причинами:

- критикою класичної економіки та неокласичної теорії, які розглядали суб'єктів економіки як раціональних агентів, які приймають рішення, ґрунтуючись лише на максимізації власної вигоди. Однак реальність показала, що їх поведінка є значно складнішою і залежить від соціальних норм, традицій, державного регулювання та історичних факторів. Інституціоналісти наголосили, що економіка – це не просто ринок, а система формальних і неформальних інститутів, які регулюють взаємодію людей;

- соціально-економічними змінами кінця XIX – початку XX ст., пов'язаними із глобальними процесами індустріалізації та урбанізації, які створили нові соціальні проблеми: соціальну нерівність, експлуатацію

працівників, нестабільність ринків; монополізацією економіки, фінансовими кризами та економічними депресіями;

– розвитком соціології та політичних наук у яких наголошувалося про те, що суспільство функціонує завдяки формальним і неформальним нормам. Інституціоналізм став поєднанням економічного аналізу з соціологією та політологією, наголошуючи на важливості правових систем, політичних режимів і культурних традицій у формуванні економічної поведінки.

Для теорії інституціоналізму характерними є кілька течій, найбільш відомими з них є класичний (старий) інституціоналізм та неоінституціоналізм. Відмінність між цими течіями полягає у ключових аспектах дослідження. Так, класичний інституціоналізм надавав перевагу соціальним нормам, традиціям, еволюції економічних систем. Зокрема, її представник Т. Веблен доводив, що економічна поведінка формується не лише завдяки ринковим стимулам, а й культурним звичкам. Неоінституціоналізм основний фокус уваги у дослідженнях робив на взаємозв'язок формальних і неформальних інститутів, ринку, економічного розвитку. Теорія інституціоналізму пояснює еволюційний розвиток публічних фінансів з позиції інституційних змін у суспільстві, при зміні економічних формацій, циклічних економічних віянь різних періодів, яким притаманна інституційна динаміка. Інституційна динаміка супроводжує весь еволюційний процес розвитку публічних фінансів, його трансформацію та адаптацію нових форм і видів інститутів та інституцій під впливом соціально-економічних, політичних, культурних і технологічних змін. Базовими характеристика інституційної динаміки є її безперервність (інститути змінюються постійно, хоча темпи цих змін можуть бути різними), еволюційність та революційність (зміни можуть відбуватися поступово або стрибкоподібно: реформи, кризи, революції), взаємодія формальних і неформальних норм (нові закони, положення, правила можуть не діяти без змін у суспільних звичаях, або навпаки), залежність від попереднього етапу розвитку (минулі рішення впливають на можливі майбутні зміни), вплив зовнішнього середовища

(глобалізація, розвиток нових технологій, міжнародні відносини змінюють інститути і впливають на їх розвиток).

Відповідно до концепту інституціональної теорії інституційний підхід є методологічним підходом до аналізу соціальних, політичних та економічних явищ, який зосереджується на ролі інститутів – формальних і неформальних правил, норм, структур та організацій, що регулюють взаємодію індивідів та груп у суспільстві. У сфері публічних фінансів інституційний підхід є методологічною основою їх пізнання завдяки комплексу взаємодіючих інститутів і інституцій, що окреслюють домінанти публічного управління. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що інститути публічних фінансів визначають межі прийняття управлінських рішень, впливають на поведінку суб'єктів фінансових відносин і сприяють суспільному соціально-економічному розвитку.

Таким чином, теорія інституціоналізму, інституційний підхід та інституційна динаміка виступають провідними домінантами впливу на формування інституційних компонент публічних фінансів в межах інституційного виміру їх наукового дослідження (рис. 1). Під впливом зазначених домінант формується своєрідне інституційне середовище функціонування публічних фінансів, яке є сукупністю найважливіших фундаментальних соціальних, правових, політичних, економічних, морально-етичних, культурних правил і норм, що визначають поведінку та взаємовідносини у суспільстві, у тому числі між суб'єктами господарювання і державою у сфері публічних фінансів, які спрямовані на підвищення ефективності їх функціонування для забезпечення зростання суспільного добробуту та макроекономічної стабільності [11].

Як влучно відмічено Д. Норт, «для ідеальної політики макроекономічного регулювання потрібен підхід, що обіцяє поєднати економічну діяльність на мікрорівні зі стимулами на макрорівні, створеними інституційною основою» [12, с. 144]. У свою чергу В. Кредісов наголошує, що

«інституційне середовище має вирішальне значення для вибору цілей, ідеологій, правил гри, шляхів, моделей, етапів, механізмів соціальних перетворень суспільної системи» [13, с. 46]. Відтак, розвиток інституційного середовища публічних фінансів є провідним стратегічним завданням для держави, адже акумулює в собі публічні інститути і інституції, пов'язані із формуванням, використанням і управлінням публічними фінансовими ресурсами, передбачає досягнення компромісу між усіма суб'єктами фінансових відносин та консолідацію зусиль для досягнення макроекономічного зростання і суспільного добробуту. Інституційне середовище публічних фінансів є найбільш об'ємною платформою формування просторових взаємодій та визначення поведінки суб'єктів економічних процесів на яку впливають різноманітні політичні, соціальні, ментальні особливості її культивування.

В межах інституційного середовища формується інституційний простір публічних фінансів, який створює поле діяльності і функціонування органів публічної влади, інститутів публічних фінансів, де визначаються норми і правила їх поведінки із ринком, громадянським суспільством через визначені механізми державного рулювання, висвітлені у офіційних документах.

Формування інституційного простору публічних фінансів здійснюється з допомогою процесу інституалізації, який передбачає узгоджену діяльність держави та її інституцій зі створення прогресивних змін з метою мінімізації невизначеності у сфері публічних фінансів, що виражається у офіційних документах та приписах до них. В межах інституційного простору публічних фінансів формується його інституційна архітектоніка, яка є цілісною системою взаємопов'язаних інститутів, що визначають структуру, взаємодію та ієрархію соціальних, політичних, економічних і правових механізмів управління суспільством в межах публічних фінансів. Інституційна архітектоніка публічних фінансів – це складна система взаємодії публічних інститутів, правових норм, механізмів контролю та управління публічними фінансовими ресурсами.

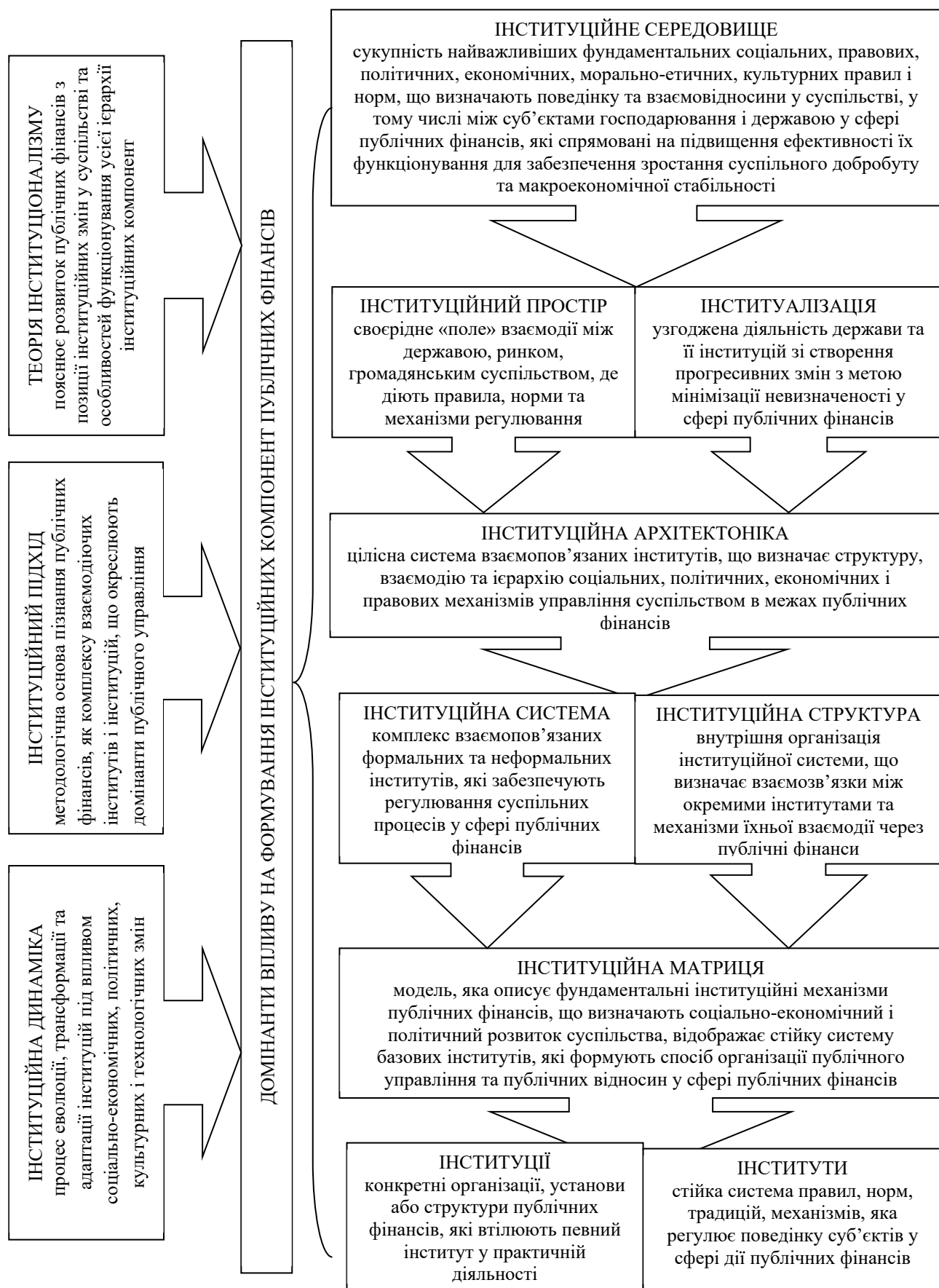

Рис. 1. Інституційний вимір дослідження публічних фінансів

Джерело: побудовано автором самостійно

Вона забезпечує ефективне функціонування держави, фінансову стабільність та покликана сприяти економічному розвитку. Специфічними характеристиками інституційної архітекτονіки є її структурованість – вона включає певні рівні інституцій; системність – поєднує формальні і неформальні інститути в єдине ціле, єдиний механізм; динамічність – змінюється під впливом соціально-економічних, політичних і культурних факторів; функціональність – забезпечує діяльність, регулювання та стабільність суспільного розвитку; взаємодія – включає механізми співпраці між державою, громадянським суспільством і бізнесом.

Інституційна архітектоніка публічних фінансів формує своєрідний каркас публічних фінансів, який включає інституційну систему та інституційну структуру публічних фінансів. Інституційна система є комплексом взаємопов'язаних формальних та неформальних інститутів і інституцій, які забезпечують регулювання суспільних процесів у сфері публічних фінансів, а інституційна структура є внутрішньою організацією інституційної системи, що визначає взаємозв'язки між окремими інститутами, інституціями та механізми їхньої взаємодії через процеси формування, використання та управління публічними фінансовими ресурсами.

Інституційна система і інституційна структура у сфері публічних фінансів використовуються для опису різних аспектів функціонування інститутів у суспільстві. Вони є взаємопов'язаними, але мають різні позиції та рівні узагальнення. Г. Поченчук відмічає, що «інституціональна система – це сукупність органічно взаємопов'язаних інститутів, які є певною логічно завершеною, цілісною єдністю, здатною до саморозвитку і самовідтворення, а також організацій та індивідів, які діють в заданих інституціональних обмеженнях. Між інститутами, що входять в систему, існують певна ієрархія і субординація» [7, с. 27]. Інституційна система включає усі інститути публічних

фінансів, має цілісну структуру, що забезпечує функціонування публічних фінансів, складається з формальних норм (закони, кодекси, норми і правила означені іншими нормативно-правовими актами) та неформальних практик (традиції, моральні норми, соціальні зв'язки), безпосередньо впливає на фінансову стабільність та соціально-економічний розвиток держави.

Інституційна структура публічних фінансів, як внутрішня організація її інституційної системи, визначає роль та функції окремих інститутів в межах єдиної системи, включає ієрархію інститутів та взаємозв'язки між ними, забезпечує координацію та взаємодію між різними інституціями. Для прикладу, інститут бюджетного процесу забезпечується з допомогою інституційної структури з координації дій між органами ДКСУ, ДПСУ, Міністерством фінансів, ДАСУ та підпорядкованим їм органів на місцях.

В ієрархії інституційних компонент публічних фінансів окреме місце посідає інституційна матриця, побудована у відповідному інституційному середовищі з урахуванням інституційного простору, процесів інституалізації та на базі інституційної системи і її структури. Інституційною матрицею є модель, яка описує фундаментальні інституційні механізми, певний порядок у сфері публічних фінансів, що визначає сучасний соціально-економічний і політичний розвиток суспільства, відображає стійку систему базових інститутів, які формують спосіб організації публічного управління та публічних відносин у сфері публічних фінансів (рис. 2). К. Поланьї та Д. Норт висловили думку про те, що «система інститутів кожного конкретного суспільства утворює своєрідну інституційну матрицю, яка визначає набір можливих траєкторій його подальшого розвитку. Інституційна матриця означає спільну основу, схему, якусь вихідну, первинну модель, форму, яка породжує подальші відтворення чогось» [12, с. 151]. Інституційна матриця публічних фінансів пронизана системою інституційного публічного управління. Поняття інституційної матриці активно використовується в інституційній теорії для аналізу довготривалих

тенденцій розвитку суспільств і пояснення стійкості певних політичних, економічних та соціальних систем.

Інституційна матриця публічних фінансів характеризується стійкістю, адже вона покликана формувати фундаментальне підґрунтя їх ефективного функціонування та розвитку; системністю – через поєднання базових інститутів у єдину структуру, яка визначає сукупність взаємодій у різних сферах суспільного життя та між ланками ієрархічної структури відповідних суб'єктів; історичною спадковістю – її становлення проходить у тісному зв'язку традицій, історичних подій, звичаїв, прав та культурних цінностей; наявністю формальних і неформальних інститутів економічного, політичного і соціального спрямування, тісно взаємопов'язаних між собою у контексті забезпечення ефективного функціонування публічних фінансів.

Структура інституційної матриці передбачає наявність інституційного порядку, який включає організаційне, правове забезпечення та базується на сукупності базових принципів. Принципи побудови інституційної матриці публічних фінансів включають:

- формалізованість – містить як формальні норми (кодекси, закони, постанови, інструкції, акти, положення, стандарти), так і неформальні правила (традиції, звичаї, моральні норми, усталені норми, неписані «закони»);
- функціональність – забезпечує безперебійне функціонування організаційної складової, яка включає сукупність органів, установ, структур, служб та виконує регулятивну, контрольну та стимулюючу функції;
- динамічність – передбачає, що інституційний порядок не перебуває у статиці, а постійно змінюється під впливом соціально-економічних та політичних чинників, що обумовлює внесення змін до чинних нормативно-правових актів та у діяльності органів публічної влади;
- ієрархічність – інституційний порядок передбачає формування ієрархічних рівнів організаційного забезпечення в межах структуризації органів публічної влади, а також законодавчих норм;

Рис. 2. Методологія інституційної матриці публічних фінансів

Джерело: побудовано автором самостійно

– системність – вказує на приналежність до інституційної системи публічних фінансів та взаємозв’язок між її складовими [11].

Складна структура інституційного інструментарію організаційного забезпечення публічних фінансів стосується не лише органів публічної влади, сюди включено і інших суб’єктів фінансових відносин, на яких спрямована їх функціональна діяльність, а саме співучасників публічної взаємодії: фізичних і юридичних осіб, організаційні структури фінансового сектору (страхові компанії, банківські установи тощо) та організації громадянського суспільства. Участь організаційних структур різного штиву слугує передумовою забезпечення якісного інституційного простору публічних фінансів, адже процеси розподілу і перерозподілу вартості ВВП відбуваються за узгодженості інтересів усіх суб’єктів цього процесу.

В основі інституційного підходу базовою одиницею наукового пізнання є поняття «інституту» та «інституції». Є. Болотіна та О. Шубіна зазначають, що інститутами (інституціями) є «глибинні, історично стійкі основи соціальної практики, що забезпечують відтворення соціальної структури в різних типах суспільств, певні історичні інваріанти, які дозволяють суспільству розвиватися, зберігаючи свою самодостатність і цілісність в ході історичної еволюції, що існують незалежно від волі та бажання конкретних соціальних суб’єктів» [6, с. 17].

У наукових дослідженнях методологічного інструментарію інституційного підходу [14; 15] «інституції» і «інститути» часто вживають як синоніми, що обумовлено невдалими перекладами іншомовних джерел та є недоречним і збіднює інституційний інструментарій наукових досліджень. Вважаємо раціональною думку під інституціями розуміти конкретні організації або структури, які втілюють певні інститути у практичній діяльності. Їм властиво змінюватися швидше за самі інститути, адже вони покликані обслуговувати їх при виконанні певних функцій та завдань. Інституції створюються з метою практичної реалізації норм і правил у відповідній сфері. У сфері публічних

фінансів інституції формують організаційне забезпечення їх функціонування і представлені органами публічної влади державного і місцевого рівнів, а також інших співучасників публічної взаємодії.

Огляд дискусійної платформи щодо змістового наповнення поняття «інститут» дозволив зробити висновок про те, що ним доречно вважати стійку систему правил, норм, традицій, організацій і механізмів, які регулюють поведінку людей у певній сфері суспільного життя. Правове забезпечення інституційного порядку публічних фінансів представлено їх законодавчою та нормативно-правовою базою, яку в залежності від рівня організації публічної діяльності поділено за ієрархічною структурою на загальну, комплексну і спеціалізовану.

Інститути публічних фінансів – це структуровані елементи фінансової системи, які включають як офіційні (формальні), так і неофіційні (неформальні) компоненти, що визначають правила, норми, механізми та практики, які організовують та регулюють фінансові процеси на державному і місцевому рівнях. Формальними інститутами є організація, механізми, правила та норми, які мають юридичну силу та встановлюються державою через законодавчі акти, урядові рішення та інші офіційні документи. Публічними фінансовими інститутами виступають інститути: бюджету, податку, кредиту, трансфертів, соціального захисту, державного боргу, бюджетного процесу, бюджету участі, комунікацій з громадськістю тощо. Вони формують сталі правила поведінки у суспільстві, змінюються поступово і мають довготривалий характер. Законодавча та нормативно-правова база публічних фінансів також виступає зразком формальних інститутів.

Неформальними інститутами є неофіційні практики, звичаї, неформальні угоди та відносини, які впливають на функціонування публічних фінансів, хоча й не закріплені юридичними нормами та не завжди підлягають офіційному контролю. Неформальні інститути ще називають спонтанними. У сфері публічних фінансів неформальні інститути представлені поведінковими

фінансами, патерналізмом, недовірою до влади, корупцією, легальним плюралізмом, урядово-бізнесовими взаєминами, клановою політикою, співвідношенням ринку і держави, лобізмом, економічною рентою, логроулінгом, тіньовою економікою, зарплатою у «конвертах», політичною торгівлею, обміном голосами.

Основними цілями функціонування неформальних інститутів публічних фінансів можуть бути: вплив на фінансові процеси через неофіційні канали або угоди, що сприяють ухиленню від стандартних процедур або досягненню особистих вигод; взаємодія за межами офіційної правової системи, що може призвести до порушень або викривлення у русі публічних фінансових потоків; спрощення процедур або обхід жорстких формальних правил через неформальні угоди. Поведінкові фінанси є одним із яскравих прикладів дії неформального інституту публічних фінансів в частині ірраціональних дій публічних органів влади у сфері управління публічними фінансовими ресурсами, спрямованими для задоволення особистісних або кланових інтересів чиновників всупереч правовим положенням чи вмілим маніпулюванням «білими плямами» чинного законодавства з метою лобіювання інтересів окремих груп. Ця поведінка оцінюється як корупційні дії, логроулінг, політична торгівля та обмін голосами у парламенті.

Формальні та неформальні інститути публічних фінансів разом визначають межі функціонування та ефективність фінансової системи держави. Формальні інститути забезпечують структурованість і певну впорядкованість у сфері публічних фінансів, визначаючи чіткі правила і норми, тоді як неформальні інститути можуть змінювати або підривати ці правила через неофіційні практики, корупцію чи лобізм. Спільно вони формують інституційне середовище публічних фінансів, яке, в залежності від балансу між офіційними і неофіційними практиками, може бути більш чи менш ефективним, якісним і прозорим.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні висновки.

1. Інституційний вимір наукового пізнання публічних фінансів лежить в площині методологічного апарату дослідження фінансової науки і окреслює цілий спектр методів, прийомів, технік та іншого інструментарію сучасного наукового надбання фінансової думки і базується на теорії інституціоналізму. Основними причинами виникнення теорії інституціоналізму став своєрідний виклик та зосередження уваги інституціоналістів на ролі публічних інститутів і інституцій у соціально-економічному розвитку суспільства.

2. Методологічний інструментарій дослідження публічних фінансів з допомогою інституційного підходу дозволяє проводити аналіз впливу політичних, економічних та соціальних явищ і процесів на ефективність функціонування формальних і неформальних інститутів публічних фінансів та інституцій публічної влади, визначати межі прийняття управлінських рішень у сфері публічних фінансів, які здійснюють як прямий, так і опосередкований вплив на фінансову поведінку суб'єктів економіки та сприяють соціально-економічному розвитку країни.

3. Інституційний підхід є одним із основних методологічних підходів наукового пізнання публічних фінансів. Відтак, наукові розвідки в даному напрямі є актуальними і своєчасними, передбачають детальний структурований розвиток та примноження теоретико-методологічних ідей, концепцій, підходів і принципів, що сприяє збагаченню фінансової науки та її наукового поступу.

Наукове дослідження інституційного виміру публічних фінансів, проведене нами в межах даної статті, не є догматичним, а радше, виступає запрошенням до наукових роздумів, пошуків, пропозицій у даному напрямі. Подальші наукові дослідження будуть стосуватися розгляду діалектичних підходів до функціонування публічних фінансів.

Список використаних джерел

1. Дем'янишин В., Лободіна З., Горин В., Дем'янишин В. Методологічні підходи до дослідження державних фінансових ресурсів та фінансової безпеки суб'єктів господарювання в умовах реформування управління публічними фінансами. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 1 (74). С. 31-47.
2. Чуба Н. В. Інституційний розвиток системи публічного управління в Україні та світі. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Випуск 30. С. 27-32.
3. Радіонов Ю.Д. Інститути та їх роль у розвитку національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 3. С. 24-30.
4. Молодцов О. В. Методологічні аспекти теорії інституціональних матриць у контексті динаміки інституціональних змін (частина 1). *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2016. № 2. С. 25-44.
5. Кармазіна М., Шурбована О. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2016. № 4. С. 10-19.
6. Болотіна Є., Шубіна О. Інституціональні матриці суспільства та трансформаційна економіка України. *Бізнесінформ*. 2016. № 10. С. 14-22.
7. Поченчук Г. Інституційний вимір структурних характеристик економічної системи. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип. 6 (62). С. 25-33.
8. Хаустова В. Є., Решетняк І., Зінченко В. А. Інститути та інституційна резильєнтність: сутність і роль у повоєнній розбудові економіки України. *Бізнес інформ*. 2023. № 11. С. 77-92.
9. Сидор І., Сидор Т. Фінансова безпека через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. Вип. 4. С. 60-74.
10. Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту у світлі інституційного підходу до наукового пізнання. *Агросвіт*. 2020. № 10. С. 57-64.

11. Сидор І. П., Білик В. Т. Теоретичний концепт дослідження сутності та змісту категорії «фінанси». *Ефективна економіка*. 2024. № 12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.12.59>
12. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. К. : Основи, 2000. 198 с.
13. Кредісов В. Роль біхевіоральних чинників у побудові ринкової інституційної системи. *Економіка України*. 2003. № 12. С. 46–50.
14. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації: монографія; за заг. ред В.Р. Сіденка. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 648 с.
15. Макуха С. М. Рішення як інструмент реалізації влади в системі публічного управління та адміністрування. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2024. № 1-2 (88-89). С. 130-142.